

Проф. др Радојица ЛАЗИЋ
Факултет за дипломатију и безбедност, Београд

ДОИ: 10.5937/bezbednost2202099L
УДК: 343.585:351.746.1(497.1)“1975/1992“

Прегледни научни рад
Примљен: 11. 1. 2022. године
Датум прихватања: 30.6. 2022. године

Савезни савет за заштиту уставног поретка у контроли служби безбедности некадашње Југославије (1975–1992)

***Апстракт:** Савезни савет за заштиту уставног поретка, као тело Председништва СФРЈ, конституисан је 10. јануара 1975. године на основу Закона о савезним саветима. Био је задужен за сва питања од значаја за државну безбедност. У периоду од 1975. до 1992. године одржао је преко 150 седница, на којима је заузимао одређене ставове и доносио најважније одлуке које су биле од посебног значаја за функционисање сложеног безбедносно-обавештајног система тадашње Југославије. Поред њега, контролу рада служби безбедности, на савезном нивоу, вршили су председник СФРЈ, Председништво СФРЈ, Савезна скупштина и Савезно извршно веће.*

У овом раду истраживана је и анализирана доступна архивска грађа, као и друга стручна литература која се односила на рад тадашњих служби безбедности, а које су биле под непосредном контролом овог значајног тела.

***Кључне речи:** Савезни савет за заштиту уставног поретка, државна безбедност, Председништво СФРЈ, координација и усмеравање, државни непријатељ.*

Увод

Све до распада СФРЈ, безбедносно-обавештајни систем, у ширем смислу, чинили су: Савезни савет за заштиту уставног поретка;¹ републички савети за заштиту уставног поретка; Служба државне безбедности ССУП-а, службе државне безбедности републичких и покрајинских секретаријата унутрашњих послова; Управа безбедности ССНО и Друга управа Генералштаба ЈНА (Ковач, Димитријевић, Поповић Григовор, 2015: 390–403) и Служба за истраживање и документацију (Духачек; 1992; Лазића, 2020: 87–104), а касније и Служба за послове безбедности,² односно Служба безбедности у оквиру ССИП-а (Савић, Бајагић, 2005; Милошевић, 2011: 223–224; Лазић, 2020: 21, 105).

Према официјелним ставовима, у изградњи новог безбедносно-обавештајног система Југославије, после 1966. године, пошло се од опредељења да су федерација, републике и аутономне покрајине, у оквиру Уставом СФРЈ утврђених права и дужности, одговорне за организовање и обављање послова државне безбедности. Федерација је преко својих органа утврђивала општу политику у области заштите Уставом СФРЈ утврђеног поретка, усклађивала је рад органа који обављају послове државне безбедности и друге послове који су били одређени савезним законом. С друге стране, послове откривања противуставне делатности непосредно су обављале „стручне службе и органи друштвене самозаштите”, односно републичке и покрајинске службе државне безбедности и служба војне безбедности, кроз одговарајућу организацију оперативних центара (Бајагић, 2010: 391–392; Лазић, 2014: 55).

Рад органа који врше послове државне безбедности, у овом периоду, усклађивали су, у оквиру Уставом СФРЈ утврђених права и дужности, председник Републике, Председништво СФРЈ и Савезно извршно веће. То усклађивање обухватало је политичко-безбедносно усмеравање рада органа који врше послове државне безбедно-

1 Видети: Закон о савезним саветима, Службени лист СФРЈ, бр. 66/74. Пре тога, још 1971. односно 1972. године, Председништво СФРЈ донело је одлуку о оснивању Савета за послове државне безбедности Председништва СФРЈ и Комисије Председништва СФРЈ за усклађивање рада органа који врше послове државне безбедности. Наведена радна тела функционисала су до оснивања Савезног савета за заштиту уставног поретка.

2 Дипломатски архив Министарства спољних послова Србије, Правилник о раду Службе безбедности Савезног секретаријата за иностране послове, од 19. октобра 1983. године.

сти и утврђивање њихових заједничких задатака и приоритета – са становишта интереса и потреба безбедности целе земље. У циљу спровођења контроле рада савезних органа управе надлежних за послове државне безбедности, на основу закона,³ Савезна скупштина образовала је Комисију за контролу рада Службе државне безбедности (Милошевић, 2009; Лазевић, 2020: 106).

Било је прописано да Комисија остварује увид у законитост рада органа државне безбедности, нарочито са аспекта поштовања Уставом СФРЈ и законом утврђених права и слобода, права организација удруженог рада, других организација и друштвено-политичких заједница, као и у погледу метода и средстава које службе користе у обављању послова из своје надлежности. На основу тог закона Комисија је била у обавези да о резултатима контроле најмање једном годишње извештава Савезну скупштину.

Поменуто Комисија, иако је требало да буде образована на основу одредаба тог закона, све до 1983. године није функционисала.⁴ Истина, у неколико извештаја о раду Савезног савета за заштиту уставног поретка, у првом мандату, од 1975. до 1979. године, напомиње се да Комисија за контролу Службе државне безбедности није формирана.⁵

Савезни савет за заштиту уставног поретка (скраћени назив: Савезни савет) био је орган безбедносне координације и „продужена рука” Председништва СФРЈ. Функционисао је у континуитету од 1975. године, па све до распада СФРЈ, тачније до 27. априла 1992. године, односно до стварања Савезне Републике Југославије.

3 Видети: Закон о основама система државне безбедности, Службени лист СФРЈ, бр. 1/74.

4 Прва седница Комисије за контролу службе државне безбедности одржана је 15. фебруара 1983. године. У записнику са тог састанка се наводи да су поред Јовице Лазаревића, председника Комисије, састанку присуствовали и делегати: Мусли Драгај, Рајко Јечменица, Вукадин Јовановић, Милош Николчин, Душан Пекић, Гојко Секуловски и др Антон Вратуша. Пошто је то била прва и конститутивна седница, на њој су размењена само мишљења о садржају и начину рада Комисије.

5 У Предлогу могућих питања за Програм рада Савезног савета за заштиту уставног поретка, за период до јула 1978. године, који је упутио Савет за питања заштите уставног поретка СР Србије, стр. пов. бр. 25–34/77, од 10. новембра 1977. године, у оквиру тачке 3 Друштвена контрола над радом СДБ стоји: „Према постојећим прописима, контролу над радом СДБ-а треба да врше одговарајуће комисије делегатских скупштина. Такве комисије сада нису формиране, те би било потребно да се у вези са тим заузму јединствени ставови за све републике и покрајине”. Више о томе видети: Архив Југославије (АЈ), фонд 803, фасц. 1783, Предлог могућих питања за Програм рада Савезног савета за заштиту уставног поретка, стр. 1–2.

Конституисан је као радно тело Председништва СФРЈ. Председника и два члана именовало је Председништво СФРЈ из свог састава, док су по положају били чланови председник СИВ-а и савезни секретари (министри) за народну одбрану, спољне и унутрашње послове. Председништво СФРЈ именовало је још једног члана, из редова највиших функционера Савеза комуниста Југославије, на основу договора са тим органом (Милошевић, 2011: 224; Лазић, 2014: 56).

Имао је осам чланова. У његовом раду могли су да учествују представници Скупштине СФРЈ, друштвено-политичких организација (СКЈ, ССРНЈ и др.) и одговарајућих органа република и аутономних покрајина. На сопствену иницијативу или на захтев Скупштине и Председништва СФРЈ, односно одговарајућих републичких и покрајинских органа, расправљао је о конкретним темама из области безбедности, а нарочито о питањима од посебног значаја за сарадњу стручних служби и осталих субјеката друштвене самозаштите (Милошевић, 2011: 224–225; Лазић, 2020: 107).

Почев од 10. јануара 1975. па све до 26. марта 1992. године, када је одржана последња седница, функционисао је у шест сазива, односно мандата. У том периоду укупно је одржана 151 седница овог тела.

Председник у првом (1975–1979) и другом мандату (1979–1982) био је др Владимир Бакарић из Хрватске. У трећем (1982–1983) и четвртм мандату (1983–1984) Савезним саветом је председавао Лазар Колишевски из Македоније. Стане Доланц из Словеније био је председник овог тела у петом мандату (1984–1989). У последњем, шестом мандату (1989–1992), Савезни савет је имао чак четири председника. Прво је то био Јанез Дрновшек из Словеније. Заменио га је Борисав Јовић из Србије. После њега, функцију председника обављао је мр Богић Богићевић из БиХ и, на крају, Југослав Костић из аутономне покрајине Војводине.

Поред Савезног савета, који је 1983. године образован посебним законом, постојали су и савети за заштиту уставног поретка у републикама и аутономним покрајинама. Они су имали различито уређен положај и функције. Тако је Савет за заштиту уставног поретка СР Србије, односно САП Војводине и САП Косова, представљао радно тело Председништва Републике, односно председништва покрајина (Лазић, 2020: 108).

Први мандат (1975–1979)

Председништво Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, 10. јануара 1975. године донело је Одлуку о именовању председника и чланова Савезног савета за заштиту уставног поретка. За председника је именован др Владимир Бакарић, члан Председништва СФРЈ, а за чланове: Лазар Колишевски, члан Председништва СФРЈ, Видоје Жарковић, члан Председништва СФРЈ и Стане Доланц, секретар Извршног комитета Председништва ЦКСКЈ. Чланови Савезног савета по положају били су: Џемал Биједић, председник Савезног извршног већа, Фрањо Херљевић, савезни секретар за унутрашње послове, Никола Љубичић, савезни секретар за народну одбрану и Милош Минић, савезни секретар за иностране послове.

Неколико месеци касније, тачније 19. априла и 19. маја 1975. године, председник Републике, Председништво СФРЈ и Савезно извршно веће донели су Одлуку о поверавању Савезном савету одређених послова у вези са усклађивањем рада савезних органа у области државне безбедности, и то: 1) у оквиру утврђене политике у области државне безбедности, смерница и ставова надлежних органа федерације, политичко-безбедносно усмеравање рада органа безбедности, утврђивање њихових тежишних заједничких задатака са становишта интереса и потреба безбедности СФРЈ и усклађивање програмске оријентације органа безбедности; 2) усклађивање појединих мера и акција органа безбедности за које оцени да су од посебног значаја за безбедност земље; 3) усклађивање обавештајне и контраобавештајне активности органа безбедности према иностранству; 4) усклађивање планова о безбедносним (обавештајним и контраобавештајним) мерама органа безбедности за случај непосредне ратне опасности, рата и других ванредних ситуација; 5) усклађивање активности органа безбедности у ванредним ситуацијама; 6) праћење остваривања смерница и ставова надлежних органа федерације, који се односе на усмеравање и усклађивање рада органа безбедности и предузимање мера за њихову реализацију; 7) одлучивање који ће орган безбедности бити носилац одређеног посла ако старешине тих органа о томе нису постигле сагласност.

У вршењу послова усклађивања рада органа безбедности, Савезни савет је био у обавези да сарађује са одговарајућим органима и организацијама Федерације, република и аутономних покрајина и њиховим телима надлежним за питања државне безбедности. У

пословима који су му били поверени имао је обавезу да даје смернице за рад органа безбедности, укључујући и примену прописаних средстава и метода државне безбедности.⁶

Током првог мандата, од 1975. до 1979. године, Савезни савет одржао је 35 седница. Поред тога имао је и две посебне седнице на којима су присуствовали председници републичких и покрајинских савета,⁷ као и једну седницу са представницима савезних органа и организација, која се односила на оперативну акцију „Папук”.⁸

Тако је на двадесет деветој и тридесетој седници, које су одржане 5. и 27. јуна 1978. године, расправљано о деловању одређених непријатељских група и појединаца. На основу расположивих података добијених од служби државне безбедности констатовано је „да су разне терористичке групе користиле југословенску територију за припрему терористичких акција, за повремене боравак или за прелазак преко територије СФРЈ, пре или после изведених терористичких акција”. Сматрао је да се таква појава и активност „мора енергично онемогућити, јер може да нанесе велике политичке штете међународном угледу земље”. У том смислу, zaloжио се за „предузимања дипломатских мера код влада одређених земаља и појединих покрета, у циљу спречавања коришћења у ту сврху територије СФРЈ”.⁹

Том приликом, на обе седнице, посебно је било речи о хапшењу четири припадника терористичке групе Бадер-Мајнхоф (Бригиту Монхаупт и још три припадника те групе, на основу међународне потернице, ухапсила је југословенска полиција на загребачком аеродрому) и условима за њихово изручење властима СР Немачке. Наглашена је њихова повезаност са терористичким

6 Наведена одлука представљала је државну тајну, те није ни објављивана у савезном службеном гласилу. Ступила је на снагу даном доношења.

7 Први састанак са председницима републичких и покрајинских савета за заштиту уставног поретка одржан је 11. јуна 1975. године у Београду, а други 11. октобра 1977. године у Загребу.

8 Поменути седница одржана је у Савезном савету за заштиту уставног поретка 1. октобра 1975. године. Седници су присуствовали др Владимир Бакарић, Лазар Колишевски и Видоје Жарковић. Акција „Папук” садржала је програм и план мера у случају кризне ситуације коју су биле обавезне разрадити и планирати за случај ванредних ситуација све републике и покрајине. На основу плана разрађених мера СИБ је био у обавези да припреми предлоге прописа, који би у таквим околностима били активирани.

9 АЈ, 803–1783, Забелешка са 29. седнице Савезног савета за заштиту уставног поретка, одржане 5. јуна 1978. године, стр. 2.

организацијама из других земаља, као и са неким обавештајним службама (Лазихћ, 2020: 158).

Речено је да треба наставити преговоре око њихове размене, с циљем да, заузврат, немачке власти изруче терористе из редова југословенске емиграције. Тиме би се, према њиховом мишљењу, задао снажан ударац активностима екстремне емиграције која се бави тероризмом против СФРЈ. Уколико се не постигне договор око изручења, заузет је став, треба им судити у Југославији.

На другој седници констатовано је да поступак за изручење југословенским властима терориста из редова екстремне југословенске емиграције наилази на озбиљне тешкоће, али је подржан став да се настави са енергичним захтевом за изручење лица, са листе која је достављена немачким органима. Инсистирано је да то буду неки од истакнутијих терориста, јер би у извесној мери, „обесхрабрило и заплашило екстремну емиграцију”. Пошто власти СР Немачке нису удовољиле том захтеву, ухапшена група је пуштена из затвора у новембру 1978. године и отпутовала је у непознатом правцу.¹⁰

Други мандат (1979–1982)

На основу одлуке Председништва СФРЈ за председника Савезног савета поново је именован др Владимир Бакарић из Хрватске, а за потпредседника Лазар Колишевски из Македоније. Одлуку о именовану потписао је председник Републике Јосип Броз Тито.

Нови чланови Савезног савета постали су Видоје Жарковић и Стане Доланц, док су, на основу положаја, именовани: Веселин Ђурановић, председник СИВ-а, Фрањо Херљевић, савезни секретар за унутрашње послове, Никола Љубичић, савезни секретар за одбрану и Јосип Врховец, савезни секретар за иностране послове.

Савезни савет у том мандату, у периоду од 1979. до 1982. године, одржао је укупно 28 седница. Прва седница била је 13. Јула 1979. године, а последња 4. маја 1982. Поред тога, 11. марта 1982. године одржана је и заједничка седница са Саветом за народну одбрану.

На првој седници у овом сазиву расправљало се о: актуелним питањима безбедности; досадашњим и предлогу даљих мера према

¹⁰ АЈ, 803–1783, Забелешка и Записник са 29. и 30. седнице Савезног савета за заштиту уставног поретка, одржане 5. и 27. јуна 1978. године.

Миловану Ђиласу и Михајлу Михајлову; деловању појединих група арапских студената на студијама у Југославији;¹¹ правном основу за ограничавање слободе кретања и изолацију лица која у ванредној ситуацији могу угрозити безбедност и уставни поредак СФРЈ;¹² сарадњи са другим државама у области безбедности, као и о текућим и другим питањима везаним за рад овог тела.

Након излагања Фрање Херљевећа и дискусије о појединим актуелним безбедносним питањима заузети су следећи ставови: пуну пажњу треба посветити откривању и спречавању намера непријатељске емиграције да изводи терористичке акције; ИБ емигрантима који живе у СССР као совјетски држављани не треба олако давати визе да посећују Југославију и не би им требало омогућавати повратак у земљу. Поред тога, наглашено је да „Маркоса, бившег команданта партизана Грчке, када буде дошао у Југославију, треба упозорити да не даје изјаве које причињавају тешкоће нашој политици и односима са Грчком”; као и да треба пратити активности припадника организације „Муслиманска браћа”, који делују у Југославији, „па ако постоје разлози судити им у СФРЈ или их протерати”; да „лица која су учествовали у борбама на страни ПЛО не треба због тога хапсити, али руководству ПЛО ставити до знања да не могу врбовати наше грађане као плаћенике” (Лазећ, 2020: 158–159).

Савезни савет zaloжио се за преиспитивање одлуке, на основу које Савезно извршно веће може неким предузећима која послују са иностранством одобрити да исплаћују тзв. супер провизију. Заузет је став да „тамо где су високе казне треба забранити свако

11 О деловању организација страних студената, на истој седници, разматрана је, такође, Специјална информација о активности КП Ирака и других организација арапских студената у СФРЈ, коју је сачинила СДБ ССУП (види: АЈ, 803–1785), стр. 1–7). Поред документоване делатности различитих организација страних студената у СФРЈ, од Савезног савета за заштиту уставног поретка, на основу уочене потенцијалне друштвене опасности, тражи се став и мишљење, да ли и „даље и до које мере толерисати или онемогућити делатност појединих организација страних студената у СФРЈ, имајући у виду и законске прописе који ова питања регулишу”.

12 Треба подсетити да је и на ранијим седницама овог тела разматрана могућност за доношење такве одлуке, која би била у складу са одредбама савезног, републичког и покрајинских закона о унутрашњим пословима. Постојећа законска решења, до тада, нису предвиђала безбедносну меру ограничења слободе кретања лица у ванредним околностима. У том смислу, на седници претходног сазива, одржаној 2. марта 1979. године, секретар Савета задужен је да о томе сачини одговарајући предлог како ту безбедносну меру правно регулисати. Поред тога прибављено је и мишљење ССУП.

подмиђивање, а тамо где је уобичајено да се даје провизија, да и ми дајемо”. Затражено је да СИБ, Привредна комора и ССУП испитају одређене случајеве, који се односе на примање мита, за лица која су запослена у југословенским спољно-трговинским предузећима, те да се на седници Председништва СФРЈ размотри питање кадрова спољно-трговинских предузећа.¹³

На неколико седница размотрена је политика суседних земаља и СССР према Југославији, као и активност обавештајних служби тих држава у посттитовском периоду. Указано је на нове елементе у деловању албанске емиграције и одређених снага из Албаније против СФРЈ. Затражено је потпуније сагледавање такве делатности, како би се добиле јасније представе о томе ко су покретачи и инспиратори. Преовладало је мишљење да на том послу, поред служби безбедности, треба да се ангажују и политички чиниоци.

Анализирајући стање безбедности у земљи, а нарочито након избијања масовних демонстрација током 1981. године на Косову, више пута је констатовано да су такве активности директно усмерене на разбијање Југославије (Лазих, 2021: 61–80). Поред покушаја заустављања сепаратистичких тежњи на Косову, Савезни савет се залагао за превазилажење тешке економске ситуације у земљи. У том смислу инсистирало се на предузимању одређених економских мера, како би се негативни трендови зауставили, уз оцену да нарастајући „економски проблеми јачају национализам”.¹⁴

Трећи и четврти мандат (1982–1984)

Председник у оба мандата био је Лазар Колишевски из Македоније. Поред њега, именовани су Петар Стамболић и Видоје Жарковић, док су чланови по положају били: Милка Планинц, председник Савезног извршног већа, Стане Доланц, савезни секретар за унутрашње послове, Бранко Мамула, савезни секретар за народну одбрану, и Лазар Мојсов, савезни секретар за иностране послове.

Почетком септембра 1982. године за члана Савезног савета именован је и Фрањо Херљевић, као високи функционер Председ-

¹³ АЈ, 803–1785, Записник са 1. седнице Савезног савета за заштиту уставног поретка, одржане 13. јула 1979. године, стр. 2.

¹⁴ Више о томе: АЈ, 803–1787, Записник са 14. седнице Савезног савета за заштиту уставног поретка, одржане 17. априла 1981. године и Оцене и ставови о контрареволуционарним догађајима у САП Косово, Савезни савет за заштиту уставног поретка, 23. априла 1981. године.

ништва ЦКСКЈ.¹⁵

У оба сазива одржано је 19 редовних и две ванредне, односно заједничке седнице. Прва је одржана 15. јуна 1982. Године, а последња 7. маја 1984. године. Најактуелније теме биле су безбедносне прилике у земљи, непријатељско деловање југословенске емиграције у иностранству, међународна сарадња органа безбедности, а посебно стање у САП Косово.

Тако је на првој и другој седници тог тела, одржаној 15. и 22. јуна 1982. године, којом је председавао Лазар Колишевски, било речи и о актуелној безбедносној ситуацији, са посебним освртом на безбедност државне границе.

Том приликом подржане су оцене које се односе на привредни криминалитет, уз упозорење да криминалцима који подривају економију земље не би требало давати квалификацију политичких противника, што се понекад чини, јер се ради о лицима чија се криминална делатност негативно одржава и на остваривање мера економске стабилизације.¹⁶

Савезни савет је у више наврата констатовао да је на Косову потребно предузети енергичније мере и активности на сламању сепаратистичког покрета.¹⁷ У том правцу, подржани су предлози са-

¹⁵ Одлука о именовану објављена је у Службеном листу СФРЈ, бр. 55/82, од 17. септембра 1982. године.

¹⁶ Информацији о неким актуелним безбедносним питањима, која се односе на угрожавање друштвене имовине разним облицима криминалне делатности каже се: „Подаци органа унутрашњих послова и правосудних органа недвосмислено потврђују да је последњих година све више угрожена друштвена имовина криминалном и противзаконитом делатношћу појединаца и група. У осетном порасту су не само кривична дела којима се непосредно напада друштвена имовина (кривична дела против привреде, кривична дела против службене дужности и имовинска кривична дела), већ и привредни преступи/ посебно тзв. корисне малверзације којима се врши присвајање друштвене имовине у корист појединаца, група/радних колектива или ужих друштвено-политичких заједница”.

¹⁷ О политичко-безбедносној ситуацији на Косову, је речено: „Најновији ток догађаја у САП Косово изазива озбиљну забринутост свих наших народа и народности. Очигледно је дошло до пораста екстремних случајева (напади на припаднике српске и црногорске националности, каменоване возова, аутобуса и аутомобила, изазивање пожара и диверзија, сечење телефонских линија и други облици насиља). Све то још више поспешује атмосферу неизвесности и несигурности српског и црногорског живља на Косову и убрзава процес њиховог иселјавања, што објективно иде у прилог остварењу једног од циљева контрареволуције – стварање етнички чистог Косова. Осим тога, у порасту је забринутост радника и грађана, уопште, у СР Србији, СР Црној Гори и у другим републикама и САП Војводини за судбину неалбанског живља на Косову. Све чешћи су захтеви радника и грађана за потпунијим објашњењима и одлучнијим мерама против албанских националиста и иредентиста. Поспешују се и сумње у способност нашег

везног секретара за унутрашње послове: да се средства за потребе државне и јавне безбедности Косова дају наменски; да се оствари чвршћа сарадња савезне са републичким и покрајинским службама безбедности, укључујући, ако се укажу потребе, и на промену постојећег Закона о основама система државне безбедности. Више пута било је речи о појавама заташкавања сопствених слабости, кршењу законитости, корумпираности појединих органа безбедности, нарочито на Косову (Лазић, 2021, 62–64).

Заштити границе у овом периоду поклањала се посебна пажња, нарочито после неколико случајева, када је откривено да се преко југословенске територије илегално обављају транспорти оружја за извођење терористичких акција на Западу (тајна база „Карлосове” терористичке организације, убиство турског амбасадора Галипа Балкара 9. марта 1983. у Београду (Димитријевић, 2008, Цветковић, 2014, Петровић, 2017), отмица путничког авиона на линији Подгорица–Београд и друго). У том смислу, нарочито након откривања илегалних терористичких база (током 1983. године) пооштрен је гранични режим, нарочито током туристичке сезоне, као и мере безбедности у вези са масовним доласком странаца у СФРЈ.¹⁸

Пети мандат (1984–1989)

Средином маја 1984. године долази до смене на челу Савезног савета. Лазара Колишевског из СР Македоније замењује члан Председништва СФРЈ из СР Словеније, дотадашњи савезни секретар за унутрашње послове Стане Доланц.¹⁹

друштва да санира друштвено-политичке и безбедносне прилике на Косову”.

18 АЈ, 803–1789, Записник са 1. седнице Савезног савета за заштиту уставног поретка, одржане 15. јуна 1982. године, стр. пов. бр. 39/3, и Записник са 2. седнице Савезног савета за заштиту уставног поретка, одржане 22. јуна 1982. године, стр. пов. бр. 40/4.

19 Одлука о именовану објављена је у Службеном листу СФРЈ, бр. 31/84, од 15. јуна 1984. године. Поред Станета Доланца, који је именован за председника, нови чланови Савезног савета за заштиту уставног поретка из састава Председништва СФРЈ постали су Никола Љубичић и Лазар Мојсов, као и Петар Матић, члан Председништва ЦКСКЈ. Поред тога, нови састав су, на основу положаја, чинили: председник СИБ-а (Милка Планинц), секретар за иностране послове (Раиф Диздаревић), секретар за народну одбрану (Бранко Мамула) и секретар за унутрашње послове (Доброслав Ђулафић). Међутим, у овом мандату у Савезни савет је именовано по положају укупно 16 чланова. Само су председник Стане Доланц и члан Никола Љубичић били непрекидно, стални чланови, у целом мандату. Одлуком Председништва СФРЈ разрешен је дужности Лазар Мојсов, а на његово место именован је Јосип Врховец. Из Председништва ЦКСКЈ наизменично су именована три

У овом мандату одржао је 45 седница (прва 15. јуна 1984. године, а последња 25. априла 1989. године). Од наведеног броја, пет седница је одржано у проширеном саставу, уз присуство републичких и покрајинских председника савета и секретара за унутрашње послове, председника Скупштине СФРЈ, председника СКССРНЈ, савезног јавног тужиоца и других високих званичника.

Као и током претходних мандата, Председништво СФРЈ и СИБ (27. јуна и 5. јула 1984. године) донели су одлуке о поверавању том телу одређених послова, који се односе на усклађивање и усмеравање рада савезних органа, који врше послове државне безбедности.

Савезни савет је, сходно овлашћењима, вршио усклађивање планова о обавештајним и контраобавештајним мерама органа безбедности за случај непосредне ратне опасности, рата и других ванредних прилика, као и рада органа безбедности у ванредним приликама. Председништво СФРЈ поверило је Савезном савету и следеће послове: разматрање иницијатива органа безбедности или предлога Савезног извршног већа о постојању посебних разлога безбедности, као и о потреби давања сагласности да надлежни савезни орган непосредно организује или врши послове заштите Уставом СФРЈ утврђеног поретка на целој или на делу територије СФРЈ и давање мишљења Председништву СФРЈ које о томе одлучује; разматрање иницијатива органа безбедности о ослобођењу од кривичног гоњења страних држављана, ако то захтевају политички и безбедносни интереси земље и давање мишљења Председништву СФРЈ о томе.

На основу одлуке Председништва СФРЈ да се према носиоцима највиших државних функција у федерацији примене методи и средства државне безбедности, Савезни савет је био у обавези да даје сагласност за средства и методе који ће се применити, да прати ток примене тих метода и средстава и о резултатима примене обавештава Председништво СФРЈ.

Послове који су су му били поверени обављао је, сагласно Закону о Савезном савету за заштиту уставног поретка,²⁰ на начин ут-

члана (Петар Матић, Кољ Широка, Иван Бригић). У истом мандату су, по положају, била и три председника СИБ-а (Милка Планинци, Бранко Микулић, Анте Марковић), по два савезна секретара за иностране послове (Раиф Диздаревић, Будимир Лончар), народну одбрану (Бранко Мамула, Вељко Кадијевић) и унутрашње послове (Доброслав Ђулафић, Петар Грачанин).

20 Види: Закон о Савезном савету за заштиту уставног поретка, Службени лист СФРЈ,

врђен наведеним одлукама највиших државних органа. У вршењу тих послова разматрао је питања, заузимао ставове, давао смернице органима безбедности и утврђивао предлоге за Председништво СФРЈ и Савезно извршно веће. Сарађивао је са одговарајућим телима других савезних органа и организација у федерацији, као и са телима у републикама и аутономним покрајинама, укључујући и републичке и покрајинске савете за заштиту уставног поретка.

Поред стандардних тема, као што су даља ескалација сепаратизма на Косову и Метохији, непријатељско деловање обавештајних служби неких земаља, економски проблеми који су утицали на безбедност тадашње државе и набујали национализми и сецесионистичке тежње за разбијање Југославије, била су актуелна и друга безбедносна питања.

Изнети су подаци да је током 1984. године, нарочито у току туристичке сезоне, емиграција разним илегалним каналима у више наврата убацивала у земљу оружје, експлозив, опрему и пропагандне материјале. У томе су се посебно истицали „Хрватски државотворни покрет” и „Хрватско револуционарно братство”. Тако је руководство ХДП-а, на састанку крајем јула у Шкотској, постигло договор о активности на предузимању терористичких акција у Југославији. У августу су у Шведској формирани нови огранци ове организације и одржано је више састанака. У Југославију су успели да убаце 15 експлозивних направа, одређену количину оружја и пропагандног материјала.²¹ Циљ напада требало је да буду разни објекти дуж јадранске обале, посебно у региону Макарске (војна одмаралишта), аутобуси за превоз страних туриста, железничке и аутобуске станице у Београду и другим већим центрима, железничка пруга Београд – Загреб, подручје Бањалуке, хидроцентрали у Јајцу, хотели у Сарајеву, објекти на Црногорском приморју и другде. Поред тога, било је претњи службама и појединцима.

У истом периоду је на иницијативу израелске стране, после 17 година, дошло до сусрета представника СДБ-а ССУП-а са представницима израелске обавештајне службе МОСАД. Разговори су вођени у Херцег Новом, од 22. до 25. марта 1984. године.²² Неколико ме-

бр. 57/83.

21 Према усменој информацији коју је Савету предочио Доброслав Ђулафић, органи безбедности су те године запленили око 180 килограма експлозива, 80 електродетонатора, више пушака и другог експлозивног материјала. Такође, запленио је 100 приручника и око 3000 летака, а органи безбедности успели су да униште и нека складишта експлозива и оружја ван земље.

22 АЈ, 803–1791/1, Забелешке о разговорима са представником израелске обавештајне

сеци раније, било је покушаја обнављања прекинутих контаката уз помоћ једног високо позиционираног лица у политичком естаблишменту Израела.²³ Иницирајући обнављање контаката, представници израелске службе руководили су се жељом за успостављањем нове врсте односа и стварањем могућности за политички дијалог између две земље, који је прекинут после шестодневног израелско-арапског рата, вођеног од 5. до 10. јуна 1967. године.²⁴

Југославија је у том периоду трпела жестоке притиске САД, који су повремено попримали форме „грубог мешања” у унутрашња питања земље. Разлози за такав став америчке администрације били су наводна подршка коју Југославија пружа појединим терористичким организацијама и њен толерантан став према припадницима тих организација и покрета који бораве на југословенској територији или транзитирају преко ње.

Један од повода је био и „случај” Абу ел Абаса, због кога су САД још 1985. године кренуле са притиском. Захтевале су да га југословенски органи безбедности ухапсе и њима изруче, како би му се у Америци судило због наводног учешћа у отмици италијанског прекоокеанског брода „Акиле Лауро”. Одбијање југословенских власти да то учине изазвало је озбиљан револт америчке стране.²⁵

У вези са таквим оптужбама Савезни савет је на основу података добијених од службе безбедности заузимао одговарајуће ставове и о томе обавештавао Председништво СФРЈ и Савезно извршно веће. Почетком 1988. године изнете су озбиљне замерке на рад Службе за истраживање и документацију (Лазиха, 2020, 97–98).

службе (МОСАД), од 22. до 25. марта 1984. године, стр. пов. бр. 8384/1, од 5. априла 1984. године.

23 У вези са тим Савезни савет је на седници 2. фебруара 1984. године разматрајући информацију ССУП-а о оствареном контакту (Информација ССУП-а бр. 15, од 16. јануара 1984. године) заузео став да контакте са израелском обавештајном службом (МОСАД) треба прихватити и одржавати у строгој тајности.

24 АЈ, 803–1791/1, Забелешке о разговорима са представником израелске обавештајне службе (МОСАД), од 22. до 25. марта 1984. године, стр. 4.

25 АЈ, 803–1799, Наступ САД према СФРЈ у вези са наводном подршком међународном тероризму, стр. пов. бр. 887, од 22. октобра 1987. године.

Поред докумената и друге грађе везане за рад Савезног савета у овом мандату, постоје и одређени материјали који су се, након Титове смрти, односили на Јованку Броз. Прецизније речено, Савезни савет је након смрти Јосипа Броза Тита тринаест пута расправљао о Јованки Броз (Пантелић, 2018; Павловић, Лазић, 2021).

Први пут то је учињено 23. маја 1980. године на седници у Загребу, петнаест дана након Титове сахране, којом је председавао др Владимир Бакарић. Том приликом Стане Доланц је упознао присутне са понашањем Јованке Броз и са „интригама које шири против високих државних и политичких функционера,” што, по њему, може имати озбиљне безбедносне и политичке последице (Павловић, Лазић, 2021: 10).

Шести мандат (1989–1992)

За мање од три године, колико је трајао последњи мандат, Савезни савет променио је више чланова и чак четири председника. На првих неколико седница, до избора за председника Председништва СФРЈ, председавао је Јанез Дрновшек из Словеније. Заменио га је накратко Борисав Јовић из Србије. После њега ту функцију обављао је Богић Богићевић из Босне и Херцеговине. Југослав Костић, из Аутономне Покрајине Војводине, водио је две последње седнице овог тела. Званично, Савезни савет престао је да постоји 27. априла 1992. године, са конституисањем нове државе – Савезне Републике Југославије.

У овом мандату одржао је 22 седнице. Оне су протицале у јаловим и бесконачним расправама. СФРЈ је тонула у још дубљу кризу, која ће резултирати грађанским ратом и распадом заједничке државе. Као тело које је имало превелика овлашћења у области безбедносних послова, које су чинили највиши државни и партијски званичници из шест република и две аутономне покрајине, показало је, нарочито у овом периоду, све слабости и мањкавости политичког система тога времена. Отуд није ни чудо што је Савезни савет за заштиту уставног поретка СФРЈ био само неми посматрач свега онога што је задесило судбину народа који су живели у тој држави.

Доступни архивски подаци²⁶ нам говоре да су најодгоорнији актери током седница тврдо заступали становишта руководстава република и покрајина и да се ни око чега нису могли договорити. С друге стране, већи део међународне заједнице, који је на почетку избијања кризе био за опстанак заједничке државе, прихватајући прљаву игру најмоћнијих држава Запада, немо је посматрао крвави расплет југословенске драме. Вербална препуцавања, која су документована стенограмским записима са седница, неискрени ставови појединих, као и одлуке које су донете, нису могли да спрече даљи ток догађања – крвави рат и распад заједничке државе по републичким шавовима.

Председништво СФРЈ на више седница одржаних током 1989. године констатовало је да се уставни систем налази у кризи, која је таквог карактера и интензитета да се његово функционисање све теже одржава, уз реалну опасност од потпуне блокаде. Полазећи од такве оцене, закључило је да је неодложно предузимање одговарајућих мера и активности за разрешење кризе изналажењем споразумне формуле за заједнички живот југословенских народа, до које се може доћи искључиво мирним и демократским путем.

На основу таквих оцена Савезни савет је 4. маја 1990. године закључио да су независност и територијална целовитост СФРЈ у озбиљној мери доведене у питање. На основу података добијених од служби безбедности оценио је да су „међунационални односи заострени до граница да може доћи до ексцесних ситуација и појава ширих размера, па и до грађанског рата” и „уплитања страног фактора”.²⁷ Амандмани за промену Устава Словеније само су неки од мноштва акција које су наговештавале брзи крај и распад тадашње Југославије.²⁸ У том периоду свакодневна појава били су напади на припаднике ЈНА и органе безбедности заједничке државе. У Словенији и Хрватској убрзано се радило на формирању и нао-

26 Неки од тих су још увек недоступни истраживачима, јер није прошло 30 година од њиховог настанка. Таква су правила када је у питању грађа која се чува у Архиву Југославије.

27 АЈ, 803–1806, Стенографке белешке са 10. седнице Савезног савета за заштиту уставног поретка, одржане 4. 5. 1990. године.

28 АЈ, 803–1806, Информација о незаконитим ставовима и мерама донетим у последње време од стране органа Републике Словеније, ССНО, стр. пов. бр. 882-1, од 23. 7. 1990. године.

ружавању паралелних војних формација,²⁹ а долазило је и до блокирања касарни и убистава војника.³⁰ Појачане су међунационалне тензије, као и исељавање неалбанског живља са Косова³¹ и српског становништва из Хрватске³² и рубних општина према Србији из Босне и Херцеговине и друго.

Закључак

Савезни савет за заштиту уставног поретка био је изузетно значајно тело са широким надлежностима у области безбедности државе. Имао је задатак да прати, координише, усаглашава, усклађује, а самим тим и контролише веома сложени безбедносно-обавештајни систем СФРЈ.

Своју снагу и ауторитет црпео је на основу овлашћења највиших државних структура (Председништва СФРЈ, Председништва ЦКСКЈ и СИБ-а), као и ауторитета највиших државних функционера који су учествовали у његовом раду. Ако се има у виду чињеница да су га чинила три члана Председништва СФРЈ (од којих је један био потпредседник колективног шефа државе), затим председник СИБ-а, министри (спољних и унутрашњих послова и министар одбране) и један високи руководиоца из ЦКСКЈ, онда је сасвим јасно да је то био изузетно значајан државни орган.

Одлуке које је доносио биле су од посебног значаја за функционисање државе у целини, нарочито у области државне безбедности. Оне су биле сагласне са спољнополитичком оријентацијом тадашње Југославије и водећом улогом у Покрету несврстаних. Лавиринтирајући између два супротстављена блока (НАТО и Варшавски уговор), Југославија је, изабравши „трећи пут”, остваривала значајну сарадњу у области безбедности са државама сличне

29 АЈ, 803–1806, Записник са 12. седнице Савезног савета за заштиту уставног поретка, одржане 25. 7. 1990. године.

30 АЈ, 803–1807, Стенографске белешке са 18. седнице Савезног савета за заштиту уставног поретка, одржане 26. 6. 1991. године.

31 АЈ, 803–1806, Информација о неким политичко-безбедносним и уставно-правним аспектима проглашења устава тзв. „Републике Косово”, Председништво СФРЈ, 18. 9. 1990. године

32 АЈ, 803–1807, Белешка о неким показатељима исељавања српског становништва из Републике Хрватске, посебно из Источне Славоније и Барање, Председништво СФРЈ, 14. 6. 1991. године.

оријентације, укључујући и подршку ослободилачким покретима. На тај начин дугорочно је градила и остваривала утицај у различитим деловима света.

Својим деловањем био је једна од најзначајнијих карика у ланцу тадашње државне политике. Како би се таква политика успешно спроводила, било је неопходно имати јасне параметре и поуздане податке и сазнања о намерама других држава. То се односило на пријатељске државе, а још више на оне непријатељски настројене. Политика тадашње Југославије имала је непријатеље и на Истоку и на Западу, укључујући и поражене снаге из Другог светског рата, присталице ИБ, које су побегле из земље, као и бројну непријатељски настројену емиграцију. Сви они имали су заједнички циљ: рушење постојећег поретка власти.

У том смислу, службе безбедности, као део државног апарата (Стајић, 2021: 227–230), имале су веома важну улогу у супротстављању таквим насртајима. Зато је разумљиво што се овом сегменту посвећивала толика пажња.

Литература

1. Архив Југославије, фондови: Председништво СФРЈ, Савезни савет за заштиту уставног поретка, Кабинет председника Републике, Савезно извршно веће, Народна скупштина СФРЈ.
2. Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије.
3. Бајагић, М. (2010). *Шпијунажа у 21. веку – савремени обавештајно-безбедносни системи*. Марсо, Београд.
4. Димитријевић, Б. (2008). Историјски аспекти тероризма у Србији. *Историја 20. века*, 1, стр. 131–140.
5. Духачек, А. (1992). *Исповест обавештајца – успон и пад југословенске обавештајне службе*. Графопрес, Београд.
6. Ковач, С., Димитријевић, Б., Поповић Григоров, И. (2015). *Случај Ранковић – из архива КОС-а*. Медија центар „Одбрана”, Београд.
7. Милошевић, М. (2009). Државна безбедност у систему друштвене самозаштите: од Брионског пленума до почетка „раздруживања” (1966–1989). *Безбедност*, 51 (1–2): 399–410.
8. Милошевић, М. (2011). *(Контра)шпијунажа*. Медија центар „Одбрана”, Београд.

9. Лазић, Р. (2014). *Контрола служби безбедности у Србији*. Академија за националну безбедност, ЈП „Службени гласник”, Београд.
10. Лазић, Р. (2020). *Службе безбедности Југославије – од Брионског пленума до распада државе*, књига прва, ИП „Невен”, Београд.
11. Лазић, Р. (2020). Служба за истраживање и документацију од Брионског пленума до 2007. године. *Безбедност*, 62 (3): 87–104.
12. Лазић, Р. (2021). Демонстрације у Приштини и контрареволуција на Косову. *Дипломатија и безбедност*, 4 (2): 61–80.
13. Павловић, М., Лазић, Р., прир. (2021). *Јованка Броз – истина и заблуде*. ИП „Невен”, Београд.
14. Пантелић, И. (2018). *Успон и пад „прве другарице” Југославије*, ЈП „Службени гласник”, Београд.
15. Петровић, Н. (2017). Убиство турског амбасадора у Београду 1983. године и југословенско-турски односи. *Историја 20. века*, 2: 119–133.
16. Савић, А., Бајагић, М. (2005). *Безбедност света – од тајности до јавности*. ВШУП, Београд.
17. Стајић, Љ. (2021). *Основи система безбедности – са основама истраживања безбедносних појава*. Правни факултет, Нови Сад.
18. Цветковић, С. (2014). Тероризам и југословенска политичка емиграција. *Историја 20. века*, 2: 171–198.
19. *Закон о основама система државне безбедности*, Службени лист Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, бр. 1/74.
20. *Закон о савезним саветима*, Службени лист Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, бр. 66/74.
21. *Закон о Савезном савету за заштиту уставног поретка*, Службени лист Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, бр. 57/83.
22. *Закон о контроли Службе државне безбедности*, Службени гласник Социјалистичке Републике Србије, бр. 15/85.

The Federal Council for the Protection of the Constitutional Order in the Control of Intelligence Services in Former Yugoslavia (1975-1992)

Abstract: *The Federal Council for the Protection of the Constitutional Order was established on January 10, 1975, as a part of the Presidency of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. It had eight members. From 1975 to 1992, it had over 150 sessions, where it made some of the most important decisions that were especially important for the functioning of the intelligence system of Yugoslavia at the time. It analyzed the state of the protection of the constitutional order; it investigated the matters of building and establishing the foundations of the intelligence system, it evaluated the initiatives and proposals for establishing cooperation with foreign intelligence services, it determined guidelines, the forms and methods of cooperation, as well as other important matters for the political guidance and work coordination of organs dealing with state security. By considering these and other questions in their jurisdiction, it took appropriate stands to give their opinions and recommendations to the Presidency of Yugoslavia to take measures for policy implementation in the area of state security. In the last few years of its existence, this body did not have the strength or power to prevent the civil war and the disappearance of this state, much like other significant political factors in this federation.*

Keywords: *The Federal Council for the Protection of the Constitutional Order; state security, the Presidency of Yugoslavia, coordination and guidance, the enemy of the state*